RECEPTĂRI ŞI ANALIZE STEINHARDTIENE: VALENŢE STILISTICE ŞI POTENŢE TEATRAL DRAMATICE (I)

PĂTRUŢ NICOLAE BĂNĂDUC

Cuvinte-cheie: *stilistică, teatralizare, demnitate, eseu, jurnal*

A scrie sau a vorbi despre Nicolae Steinhardt (monahul Delarohia) şi opera sa, cea mai potrivită metodă – mărturisea Mitropolitul Antonie Plămădeală – ar fi aceea de a-l imita pe autor: să încerci o suită de microeseuri care s-o abordeze fragmentar, încercând cât mai multe fragmente care să înceapă să rotunjească totul, întregul.

Omul din textele steinhardtiene îşi dezvăluie o infinitate de componente greu de prins într-un singur portret şi, încercându-l, ai avea mereu senzaţia că ceva ţi-a rămas neabordat.

„Steinhardt, fără a putea fi acuzat de incoerenţe, e un om alcătuit din bucăţi, din cât mai multe bucăţi a putut aduna mintea şi sensibilitatea lui, dintr-un total infinit de bucăţi”[1]. De aceea e greu să te eliberezi de teama că nu ai scris esenţialul sau nu ai scris totul.

Pe de altă parte, Nicolae Steinhardt aparţine unui spaţiu spiritual anume, iar radiografia în ansamblu a oricărui spaţiu cultural reţine puncte definitorii pentru evoluţia axei sale. Se pare că spaţiul cultural – spiritual românesc deţine în plus particularităţi ce sunt în primul rând în funcţie de experienţele concrete, iar nu actanţi singuratici în aşa-numita *arenă a istoriei culturale.*

[1] Antonie Plămădeală, *De la Alecu Russo la Nicolae Steinhardt*, Ed. Eparhială, Sibiu, 1997, p. 146.

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)

Valenţe stilistice în eseistica steinhardtiană

Puse sub semnul creaţiei monahale, în parametrii acestui cronotop, eseurile/textele din volumul intitulat *Ispita lecturii* (ediţie îngrijită de Ioan Pintea) propun acelaşi echilibru stilistic între un lexic apropiat cititorului comun şi un lexic ce comportă virtuţi metatextuale, trimiteri la propria experienţă (cărturărească, carcerală, monahală); se concretizează, astfel, un text inedit, cu valenţe lingvistico-stilistice surprinzătoare. Iată un astfel de text din volumul amintit, ce poartă titlul *Demnitatea* (un substantiv comun articulat)[1]:

„[…] Slugărnicia, poltroneria, învârteala, minciuna ne stau alături, ne însoţesc la fiecare pas şi ne trag în haosul lor hâd, nu altminteri decât abisul metafizic pe Blaise Pascal. Doar simţământul acesta latent şi dureros al demnităţii ne poate salva şi conferi existenţei noastre un strop de curăţie şi bună miroasnă."[2]

Observăm patru substantive ce „deschid" textul. Analiza trebuie susţinută şi din punct de vedere lexical, explicativ, notând semantismul posibil şi comun al acestor substantive:

„*Slugărnicie* – atitudinea persoanei slugarnice; servialism."[3]

„*Poltronerie* (de la *poltron* – *om* lipsit de curaj; fricos) – atitudine, faptă de poltron."[4]

„*Învârteală* – învârtire, răsucire; (fam.) manevră (necinstită) folosită pentru obţinerea unor profituri (personale). "[5]

„*Minciuna* – denaturare intenţionată a adevărului; neadevăr; născocire, plăsmuire; flecuri, nimicuri. "[1]

---

[1] Demnitatea pentru N. Steinhardt este echivalentul altui termen la fel de preţios, anume curajul; pentru acest termen, *Jurnalul fericirii* este un „dicţionar" subliminal în construirea câmpului semantic al libertăţii umane ce asumă tocmai demnitatea şi curajul.

[2] N. Steinhardt, *Ispita lecturii – inedite* (textul *Demnitatea*), ediţie îngrijită şi *Cuvânt înainte* de Ioan Pintea, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 98.

[3] *Dicţionarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic şi ortoepic*, autori: Gabriel Anghelescu (coordonator), Emilia Mareş, Alexandru Muşina, Tania Muşina (revizia finală a termenilor), Ed. Aula, Braşov, 2008, p. 1119.

[4] *Ibidem*, p. 927.

[5] *Ibidem*, p. 632.

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)

Aici Nicolae Steinhardt întrebuinţează *derivarea* pentru a sugera nişte „stări", „atitudini" pe care le repugnă constant la orice nivel cronologic al axei sale creatoare; cele trei substantive (plus cel de-al patrulea, „minciuna", sunt toate de genul feminin, numărul singular, intenţionând tenacitatea malefică şi negativul unei normalităţi decăzute): „slugărnicia", „poltroneria", „învârteala" au în structura lor sufixe nominale cu un conţinut semantic propriu, care participă la semnificaţia derivatului în ansamblu. *Gramatica limbii române* prezintă *substantivul* ca „o clasă lexico-gramaticală deschisă, ce reprezintă aproximativ 50% din totalitatea cuvintelor limbii române, fiind, alături de verb, o clasă fundamentală, implicată în definirea celorlalte clase gramaticale"[2]; când analizează *trecerile înspre clasa substantivului*[3], în subcapitolul alocat *derivăriii*[4] se arată că cele mai multe sufixe nominale impun „categoria conceptuală" a substantivului (fiind specializate semantic pentru anumite categorii de referenţi); în acest sens, primele două substantive („slugărnicia" şi „poltroneria") prin cele două sufixe *-ărnicia*, *-eria*, se subordonează „atitudinii", unui anumit fel de a fi determinat sau nu de un for ce ar impune aceasta. Celălalt sufix *-eala*, deşi presupune polisemantism, impune un nume de acţiune: „învârteala" şi are un tip de bază nesubstantival, anume una verbală: „a învârti".

Expresivitatea stilistică adiacentă a celor două substantive, „slugărnicia" şi „poltroneria", constă în asocierea lor conceptului de laşitate sau obedienţă (necondiţionată); celelalte două, „învârteala" şi „minciuna" par a fi faţeta dublă a conceptului de corupţie (condiţionată).

Aceste atitudini semnifică pentru autor, care preferă a se explica pe sine într-o referenţială exprimare, „spiritul şmecheresc". Expresia nu e o noutate în limbajul actual, dar pentru Nicolae Steinhardt aceasta defineşte o stare morală; întrebat fiind ce valori morale crede

[1] *Ibidem*, p. 733.
[2] *Gramatica limbii române, I Cuvântul,* Editura Academiei Române, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti, 2005, p. 61.
[3] *Ibidem*, p. 133.
[4] *Ibidem,* p. 135.

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)

că mai păstrează satul românesc, e de părere că se prezintă şi el „grav contaminat şi corupt", motivând:

„Dovadă această declaraţie a unei bătrâne maramureşene, la Şurdeşti, lângă biserică. E întrebată de un grup de vizitatori străini – prin tălmaci – cum trăieşte, dacă nu duce lipsă de cele necesare traiului. Răspunde venerabila săteancă aşa: cu ce câştigăm, cu ce *ni se dă*, cu *ce furăm*, cu ce pică, ne descurcăm.

Teribil răspuns, care arată cât de jos am coborât, în cât de adânci straturi a pătruns spiritul şmecheresc"[1].

Asocierea substantivelor în două perechi de cuvinte, *slugărnicia–poltroneria* / *învârteala– minciuna*, îşi găsesc reverberaţiile în alegerea cuvântului *hâd* (adj. foarte urât, slut – cf. ucr. *hyd*[2]*)* utilizat aici ca determinant (adjectiv) al substantivului *haos* (s. n. 1. Stare primitivă, de neorganizare, în care, după cum presupuneau cei vechi, s-ar fi aflat materia înainte de apariţia universului cunoscut de om; – în unele concepţii teogonice – spaţiu nemărginit, cufundat în beznă şi umplut de „neguri", în care s-ar fi găsit, într-un amestec confuz, elementele şi materia înainte de organizarea lumii; stare de dezordine, primordială a materiei; personificare a acestui spaţiu nemărginit sub forma divinităţii. 2. Fig. Stare generală de mare confuzie, dezordine mare, învălmăşeală, neorganizare – din fr., lat. *chaos*[3]).

Cele două noţiuni în discuţie, definite conform *DEX*-ului, combină neologicul *haos*[4] cu învechitul (ucrainian) *hâd* (care derivă în *hâdoşenie*, o contaminare între *hâd* şi *hidoşenie*[5], iar *hidoşenie* derivând din *hidos*, care e de fapt un neologism, franţuzescul *hideux*[6]. Nu uităm faptul că litera *h* este plurivalentă[1] (are mai multe

---

[1] Zaharia Sângeorzan, *Monahul de la Rohia N. Steinhardt răspunde la 365 de întrebări*, ediţia a II-a, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 10.

[2] *DEX – Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Academia Română Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998, p. 447.

[3] *Ibidem,* p. 444.

[4] Florin Marcu, *Dicţionar uzual de neologisme*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 1997, p. 176.

[5] *DEX*

[6] *Ibidem*, p. 454.

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)

valori fonetice), dar mai ales prin „oferta" ei stilistică în textul steinhardtian, impusă în funcţie de caracterul vechi sau neologic al cuvintelor şi de limba lor de origine. Consoana fricativă *h* (surdă), considerată neintegrată în sistemul limbii române standard[2], laringala/faringală[3], utilizată în partea de început a cuvintelor *haos* şi *hâd*, se deschide (prin sunetul *a*) şi se închide (prin sunetul *â*), producând ceea ce cunoaştem a fi funcţia emotivă sau expresivă a limbajului[4] (steinhardtian în cazul de faţă). Remarcăm: emfaza ce ţine de intonaţie (într-o posibilă sonorizare a textului remarcat); dar şi anumite particularităţi în construcţia mesajului (despre *demnitate*); o anumită selecţie în inventarul de sinonime (pentru că ce sunt oare aceste patru substantive: *slugărnicie, poltronerie, învârteală, minciună*, dacă nu sinonime şi antonime în acelaşi timp ale *demnităţii*?); folosirea gradelor de intensitate în forme verbale imediate şi coercitive („ne *stau* alături, ne *însoţesc* la fiecare pas şi ne *trag* în haosul…"), verbe ce impun metalingvistic *starea/stagnarea, locaţia/legarea, mişcarea/căderea* condiţiei umane în procesul dezumanizării din perioada regimului totalitar al comunismului politic impus în timpul scrierii textelor sale.

Aceste atitudini revelate din textul propus analizei noastre îşi au greutatea lor, densitatea şi adâncul întrepătruns atât de sugestiv în simbolul termenului *haos*; după cum există şi decădere morală, tot aşa de bine „moralistul" existenţial Nicolae Steinhardt are şi soluţia *abisului metafizic*; aici el construieşte o comparaţie cu ajutorul unui adverb de negaţie: „*nu* altminteri decât abisul metafizic pe Blaise Pascal". Termenul *abis* consună cu *haos* în zona lor comună de profunzime subconştientă; are sensul prim (dar şi figurat în acelaşi timp) de prăpastie, adâncime foarte mare, hău, genune, dar şi

[1] *DOOM – Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Academia Română – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005, p. XXIX.

[2] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978, p. 81.

[3] *Introducere în lingvistică*, elaborată de un colectiv condus de acad. prof. Al. Graur, ediţia a III-a revizuită şi adăugită, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 66.

[4] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 66.

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)

rezonanţele unui proces în desfăşurare: poate însemna partea profundă a unui fenomen. [1] Fenomenul vizat de Nicolae Steinhardt este, prin excelenţă, metafizic, îi dă un conţinut cu valenţe filosofico-mistice din experienţa lui Blaise Pascal (1623-1662)[2], socotit a fi un filosof încadrat între raţionalişti, cel mai profund religios al timpului său[3]; iată o temere a acestuia vizată în creaţia autorului nostru: „Dovezile metafizice ale existenţei lui Dumnezeu sunt atât de încâlcite, încât au un impact neglijabil; şi chiar dacă ele ar ajuta pe cineva, efectul ar persista numai atâta vreme cât aceştia urmăresc efectiv demonstraţia. O oră mai târziu, însă, ei s-ar teme să nu fi comis o greşeală. *Ceea ce ei au agonisit prin curiozitatea lor vor pierde prin mândrie* (Sf. Augustin, *Predici*, CXLI). Acesta este rezultatul unei cunoaşteri a lui Dumnezeu la care se ajunge fără Iisus Hristos… În schimb, cei care L-au cunoscut pe Dumnezeu printr-un mijlocitor sunt conştienţi de propria lor nimicnicie”[4].

Tuturor elementelor dezumanizante din începutul textului (aflate în prima parte a fragmentului), Nicolae Steinhardt opune în mod salvator *demnitatea* ca simţământ, şi acesta „latent şi dureros”, pentru că de la un punct ţine de curaj şi asumarea unei libertăţi: „ne poate salva şi conferi existenţei noastre un strop de curăţie şi bună miroasnă”.

Fragmentul e scris la numărul plural, autorul întrebuinţând această categorie gramaticală cu scopul de a ne cuprinde într-o solidaritate conştientă şi necesară existenţei: „stropul de curăţie” e reverberaţia convertirii sale, a experienţei baptismal-monahală pe care o împărtăşeşte prin scriitura sa tuturor lectorilor avizaţi; finalul e semnat printr-un stil propriu, autorul ne surprinde cu utilizarea unui

---

[1] *Dicţionarul fundamental al limbii române explicativ, morfologic, ortografic şi ortoepic*, ed. cit., p. 10.

[2] Pascal a înţeles că adevărul creştinismului se află la o adâncime mai mare decât argumentele raţionale; a fost profund conştient de adevărate natură a religiei, adevărul neputându-l descoperi decât riscându-ne viaţa pentru el.

[3] Colin Brown, *Filosofia şi credinţa creştină*, traducerea Daniel Tomuleţ, Ed. Cartea Creştină, Oradea, 2000, p. 63.

[4] Blaise Pascal, *Cugetări*. Text stabilit de Leon Brunschvicg, ediţia a II-a, traducere de Maria Ivănescu şi Cezar Ivănescu, Ed. Aion, Oradea, 2000, p. 217.

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)

termen original: „(bună) miroasnă”. Cei care citesc acest text la un interval ce se măsoară în timp deja cu deceniile, ar fi tentaţi să înlocuiască, corectând, cu expresia „bună mireasmă”, utilizată în limbaj liturgic[1], şi care indică fie un miros plăcut (răspândit mai ales de flori), fie o substanţă aromatică (tămâia) pentru parfumare[2]; există şi termenul de „mirozna”, de data aceasta un regionalism, care poate fi apropiat ca sens cuvântului întrebuinţat de Nicolae Steinhardt: e cert să spaţiul eclesial în care a ales să vieţuiască până la sfârşitul vieţii pământeşti i-a influenţat gândirea şi în felul acesta modul de a se exprima.

„Miroasnă” indică şi prezenţa unui simţ esenţial: mirosul. Nu ne miră faptul la autorul nostru hotărât a se comunica dincolo de text, dincolo de funcţiile limbajului adnotate şi dezvăluite în manualele şi studiile lingvistice ori ştiinţifice de orice gen şi domeniu existent.

[1] *Liturghier*, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2000, p. 169.
[2] *DEX*

BDD-A12985 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 03:00:37 UTC)